

УДК 340.12

*Полатайко Ірина Володимирівна,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЇЇ ВТІЛЕННЯ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ СУЧАСНОСТІ

У даній статті висвітлюються поняття та ознаки правової ідеології з позицій її подальшого втілення у правові системи сучасності. На думку автора, правову ідеологію можна визначити як форму суспільної ідеології, яка формується під впливом правової і соціальної (економічної, політичної, релігійної та іншої) дійсності та практичної діяльності людей, включає в себе інтелектуальні та емоційні елементи (правові ідеї, теорії, переконання, правові поняття, правові категорії, правові принципи, правові уявлення), які синтезують у собі ставлення суб'єктів до бажаного та дійсного права, а також виникають, розвиваються та змінюються з розвитком правової системи. Крім того, у статті систематизовано ознаки правової ідеології, серед яких виділено групи генетичних, статичних та регулятивно-динамічних ознак.

***Ключові слова:** ідеологія, суспільна ідеологія, правова ідеологія, поняття правової ідеології, ознаки правової ідеології.*

Постановка проблеми. Різноманітність правових систем, які об'єднані за певними критеріями у рамках тих чи інших правових сімей, свідчить про диференційованість у підходах щодо правового регулювання суспільних відносин. Це має як позитивні риси, які стосуються збереження самобутності кожної держави та її правової системи, так і недоліки, коли правова система окремої держави містить правові цінності, які не підтримуються іншими державними утвореннями, що, у свою чергу, сприятиме виникненню суперечностей у правовому регулюванні чи навіть міждержавних конфліктів. При цьому застосування інтегральних механізмів з боку міжнародних та міждержавних організацій (таких, як ООН, ЄС, НАТО та ін.) не завжди є ефективним.

У такому разі, на наш погляд, основою для подальшої конвергенції (тобто зближення) різних правових систем може стати правова ідеологія. Це пояснюється тим, що в основу тієї чи іншої правової ідеології покладено правові цінності, які знаходять свій вираз у різних правових системах. Тому при формуванні та подальшій розбудові міжнародних, міждержавних, міжнаціональних та інших аналогічних правовідносин може успішно застосовуватись правова ідеологія у частині тих цінностей, які є спільними для багатьох правових систем світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зауважити, що питання правової ідеології неодноразово виступали предметом наукових досліджень, які здійснили: В. Бабкін, М. Гуренко, В. Журавський, О. Зайчук, М. Костицький, А. Луцький,

С. Максимов, Н. Оніщенко, В. Селіванов, В. Сіренко, О. Скакун, О. Скрипнюк, С. Сливка, В. Тацій, О. Тихомиров, Ю. Шемшученко та ін.

Однак питання впливу правової ідеології на формування та удосконалення міжнародних і міждержавних відносин та проблема особливостей її втілення у різних правових системах сучасності не виступало предметом окремого комплексного дослідження. При цьому важлива роль у дослідженні впливу правової ідеології на правові системи сучасності безумовно належить самим ознакам правової ідеології, оскільки опосередковано через її ознаки можна дослідити і її форми втілення у ту чи іншу правову систему.

Постановка завдання. Враховуючи вищесказане, метою даної наукової статті є дослідження поняття та ознак правової ідеології як методологічної основи для встановлення особливостей її втілення у правових системах сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеристика особливостей тих чи інших правових явищ не може бути здійснена без аналізу сутності та змісту основних понять, з яких логічно виводяться такі особливості. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого дослідження дефініцій понять «правова ідеологія» та «правова система». При цьому слід звернути увагу як філологічне, так і на спеціально-юридичне значення цих понять.

Великий тлумачний словник сучасної української мови роз'яснює найзагальніший термін «ідеологія» як сукупність філософських, політичних, правових, моральних, релігійних та мистецьких поглядів, що характеризують те або інше суспільство, клас, політичну партію [1, с. 488]. З даної дефініції можна вивести наступні ознаки загального поняття «ідеологія»:

- 1) вона являє собою цілісну систему поглядів;
- 2) така система поглядів може стосуватись різних сфер суспільного життя та різних галузей науки (філософії, політики, права, моралі, релігії, мистецтва);
- 3) вищевказана система поглядів характеризує зміст та сутність суспільства, соціальних та соціально-політичних утворень.

По відношенню до загального поняття «ідеологія» видовим поняттям є поняття «правова ідеологія», яка у юридичних словниках розглядається як сукупність принципів, теорій, концепцій, які формуються в результаті наукового узагальнення правового розвитку суспільства [4, с. 29]. У Юридичній енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученка правова ідеологія розглядається як система правових ідей, теорій, понять, норм, поглядів, заснованих на певних наукових і політичних знаннях та уявленнях. Джерелом виникнення правових ідей є правова, соціальна, економічна, політична дійсність, практична діяльність людей, у процесі якої правові ідеї, погляди, соціальні та політичні вимоги народжуються, збагачуються, змінюються, концентруючи в собі результати юридичної практики [10].

Аналіз вищевказаних дефініцій дозволяє констатувати, що ознаками видового поняття «правова ідеологія» виступають:

- 1) джерелами формування правової ідеології є не лише правова дійсність, а й соціальна, економічна, політична дійсність, практична діяльність людей;
- 2) правова ідеологія становить собою цілісну систему, складовими елементами якої є правові ідеї, теорії, поняття, норми, погляди;
- 3) елементи правової ідеології (правові ідеї, теорії, поняття, норми, погляди) є динамічними, тобто народжуються, збагачуються, змінюються, обумовлюючи динамічність і самої правової ідеології;

4) правова ідеологія концентрує в собі як результати наукового узагальнення правового розвитку суспільства (теоретичні знання), так і результати юридичної практики (практичні знання).

Далі слід акцентувати увагу на різних наукових підходах, які сформовані у рамках загальної теорії права та держави відносно розуміння сутнісних і функціональних характеристик правової ідеології. Як зауважує А. Б. Венгеров, пласт правової ідеології – це усвідомлене ставлення до права, яке виражається в обґрунтованій, аргументованій критиці або схваленні всієї правової системи, правових установ, судів, окремих законів і т. д. Правова ідеологія – це система концентрованих правових поглядів, що ґрунтуються на певних соціальних і наукових знаннях [2, с. 298].

Отже, А. Б. Венгеров акцентує увагу на такій ознаці правової ідеології, як усвідомлене критичне чи схвальне ставлення до правової системи, яке базується на знаннях.

На думку В. М. Корельського та В. Д. Перевалова, правова ідеологія включає в себе поняття і уявлення про право і правові явища в суспільстві. Рівень і якісні показники таких уявлень можуть бути різними: від примітивних, поверхневих до науково-теоретичних [8, с. 336].

З вищенаведеного визначення зрозуміло, що до ознак правової ідеології віднесено такі елементи, як правові поняття та правові уявлення. Ще однією властивістю є наявність різних рівнів та якісних ознак правової ідеології – побутового (буденного) та доктринального (наукового).

На думку Р. З. Лівшица, правова ідеологія включає: 1) уявлення людей про бажані правові норми, про бажані закони; 2) їх відношення до існуючих законів, їх схвалення або неприйняття [3, с. 82]. Тут мова йде про класифікацію її елементів за суб'єктивним ставленням людей до правової ідеології на бажані (прогнозовані) та дійсні елементи правової ідеології.

На думку М. І. Матузова та А. В. Малько, в структуру правосвідомості включається правова ідеологія, яка, на відміну від психологічного сприйняття навколишнього світу, відповідає рівню науково-теоретичного відображення і освоєння дійсності. На їх думку, правова ідеологія – це сукупність юридичних ідей, теорій, поглядів, які в концептуальному, систематизованому вигляді відображають і оцінюють правову реальність.

У порівнянні з правовою психологією, первинною «субстанцією» якої виступають психологічні переживання людей, ідеологія характеризується цілеспрямованим, як правило, науковим чи філософським осмисленням права як цілісного соціального інституту, не в окремих його проявах (наприклад, у вигляді тих чи інших норм, судових рішень і т.д.), а в якості самостійного елемента суспільства (суспільно-економічної формації, культури, цивілізації) [9, с. 338].

У сфері ідеології і через ідеологію знаходять відображення потреби і інтереси насамперед соціальних груп, класів, народів, держави, світового співтовариства в цілому. Звичайно, елемент індивідуального, особистісного присутній і в ідеологічному відображенні правової дійсності: та чи інша ідеологічна доктрина створюється і формулюється, як правило, окремими людьми – вченими, філософами, суспільно-політичними діячами, а далі стає надбанням багатьох також конкретних людей, які досягають в своїй свідомості системного цілісного відображення держави і права.

Однак правова ідеологія значно перевершує правову психологію за ступенем і характером пізнання права. Якщо правова психологія фіксує багато в чому зовнішній,

часто поверхнево-чуттєвий аспект, зріз правових явищ, цілком уміщається в повсякденний людський досвід, то правова ідеологія прагне до виявлення сутності, соціального сенсу, природи права, намагається, як правило, представити його у вигляді закінченої культурно-історичної філософії і догми [9, с. 338 – 339].

Отже, як випливає з розуміння М. І. Матузова та А. В. Малько, є елементом правосвідомості, який знаходиться на вищому щаблі, ніж правова психологія. Разом з тим, правова ідеологія формується та удосконалюється на базі правової психології.

Слід також зауважити, що М. І. Матузов та А. В. Малько надто звужують джерела формування правової ідеології, зводячи їх лише до сфери юриспруденції. Разом з тим, формування правової ідеології також може здійснюватись і під впливом політичних, релігійних, морально-етичних та інших засад.

На думку А. С. Піголкіна, правова ідеологія відображає переважно результати абстрактного мислення. Вона включає в себе концептуально оформлені ідеї та поняття про необхідність і роль права, про його забезпечення, удосконалення, методи і форми впровадження в життя. Провідними в правовій ідеології є ідеї:

- 1) невід'ємних прав і свобод людини;
- 2) закону як акту вищої юридичної сили;
- 3) законності;
- 4) охорони права державою і зв'язаність самої держави правом.

Як зауважує А. С. Піголкін, протягом століть правова ідеологія розвивалася як суто класовий феномен. Відповідні ідеї і поняття відбивали і не могли не відображати інтереси і потреби певних класів і пануючих еліт. Однак цивілізовані процеси в суспільстві і особливо очевидність несприятливих наслідків класових конфліктів для держави і громадян все більше спонукають до вироблення загальнолюдських цінностей і заснованих на них гуманістичних ідей і понять. Правова ідеологія здатна звільнитися від заідеологізованості, що означає її відмову від служіння на користь будь-якої партії, групи, вождю всупереч наукового пошуку і істині, заснованої на об'єктивній оцінці правових реалій [5, с. 47].

Аналіз поглядів А. С. Піголкіна на правову ідеологію дозволяє нам констатувати, що позитивними є його погляди відносно такої її ознаки як об'єктивність в оцінці правових реалій та здатність звільнитися від суб'єктивізму.

Разом з тим, недоліком, на наш погляд, є зведення правової ідеології до чотирьох основних ідей – невід'ємних прав і свобод людини, закону як акту вищої юридичної сили, законності, охорони права державою і зв'язаність самої держави правом. Вважаємо, що правова ідеологія не може бути зв'язана лише декількома основними ідеями, цінностями чи принципами, оскільки сама по собі є динамічною та збагачується новими правовими ідеями та правовими ідеалами.

На думку П. М. Рабіновича, правова ідеологія – це концептуалізована, логічно систематизована, теоретично осмислена правосвідомість, в якій переважають «інтелектуалізовані» форми відображення правової дійсності. Вона формується, насамперед, шляхом юридичної освіти, юридичних наукових досліджень [6, с. 92].

Отже, як і більшість науковців, П. М. Рабінович акцентує увагу на систематизованості правової ідеології. Разом з тим, на нашу думку, не слід зводити правову ідеологію лише до тих ідей, які зводяться суто до доктринального (наукового) рівня. Як уже раніше зазначалось, включає не лише доктринальний, а й буденний рівень системного розуміння права та правових явищ.

На думку О. Ф. Скакун, правова ідеологія – це система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне (наукове) осмислення правової дійсності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ. Це концептуально оформлена, логічно систематизована, теоретично і науково осмислена правосвідомість. Інтелект є провідним елементом правової ідеології [7, с. 463].

Як зауважила О. Ф. Скакун, сучасна правова ідеологія ґрунтується на системі теорій, ідей і принципів: теорії соціальної правової держави, принципу поділу влади, теорії народного суверенітету, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, принципу верховенства права, переваги загальновизнаних норм міжнародного права над нормами національного права та ін. [7, с. 464].

О. Ф. Скакун виділяє у структурі правової ідеології наступні елементи:

- 1) правові ідеї, теорії, переконання;
- 2) правові поняття, правові категорії;
- 3) правові принципи.

Крім вищевказаних елементів, на думку О. Ф. Скакун також зазначає, що правова ідеологія може також містити в собі інтелектуальні та емоційні елементи, але в різних пропорціях, а також як істинні, так і помилкові (міфологізовані) знання про правову дійсність. Прикладом цього є СРСР, де офіційна марксистсько-ленінська ідеологія розглядала права людини як державні дарування, а не як продукт природного розвитку. Це була міфологізована державна ідеологія [7, с. 464].

Висновки. Враховуючи усе вищенаведене, можна, на наш погляд визначити *правову ідеологію* як форму суспільної ідеології, яка формується під впливом правової і соціальної (економічної, політичної, релігійної та іншої) дійсності та практичної діяльності людей, включає в себе інтелектуальні та емоційні елементи (правові ідеї, теорії, переконання, правові поняття, правові категорії, правові принципи, правові уявлення), які синтезують у собі ставлення суб'єктів до бажаного та дійсного права, а також виникають, розвиваються та змінюються з розвитком правової системи.

З вищенаведеного визначення можна виокремити ознаки правової ідеології, систематизувавши їх за окремими групами, зокрема:

1) *генетичні ознаки правової ідеології*: а) обумовленість суспільною ідеологією (якщо ідеологія є загальним поняттям, суспільна ідеологія – родовим поняттям, то правова ідеологія – видовим поняттям); б) джерелом її формування є правова і соціальна (економічної, політичної, релігійної та іншої) дійсність та практична діяльність людей; в) обґрунтування засад правової ідеології здійснюється як на доктринальному (науковому) рівні, так і на професійному та непрофесійному (буденному) рівні;

2) *статичні ознаки правової ідеології*: а) зміст і одночасно елементи правової ідеології становлять правові ідеї, теорії, переконання, правові поняття, правові категорії, правові принципи, правові уявлення; б) правова ідеологія містить у собі як інтелектуальні, так і емоційні начала та елементи; в) правова ідеологія включає у себе ставлення як до дійсного, так і до бажаного права та правової системи;

3) *регулятивно-динамічні ознаки правової ідеології*: а) правова ідеологія та її елементи виникають, розвиваються та змінюються з розвитком правової системи; б) правова ідеологія впливає на регулювання суспільних відносин через суспільну свідомість та правосвідомість суб'єктів суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Венгеров А. Б. Теория государства и права: учебник для юридических вузов. / А. Б. Венгеров. – 3-е изд. – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с.
3. Лившиц Р. З. Теория права. Учебник / Р. З. Лившиц. – М.: Издательство БЕК, 1994. – 224 с.
4. Марчук В. П. Словник термінів і визначень з курсу «Основи держави і права» : учбовий посібник для студентів юридичних та інших факультетів, які вивчають основи держави і права / В. П. Марчук. – Чернівці, 2002. – 49 с.
5. Общая теория права: учебник для юридических вузов / Ю. А. Дмитриев, И. Ф. Казьмин, В. В. Лазарев и др.; под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1996. – 384 с.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник / П. М. Рабінович. – Вид. 9-е, зі змінами – Львів: Край, 2007. – 192 с.
7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун; пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
8. Теория государства и права: учебник для вузов / под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Первалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2002. – 616 с.
9. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. – 776 с.
10. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leksika.com.ua/15100827/legal/ideologiya_pravova.

Полатайко І. В. Поняття і признаки правової ідеології як методологічна основа для дослідження особливостей її втілення в правових системах сучасності

В даній статті освітаються поняття і признаки правової ідеології з позицій дальнішого втілення в правові системи сучасності. По мнению автора, правову ідеологію можна визначити як форму суспільної ідеології, яка формується під впливом правової і соціальної (економічної, політичної, релігійної і іншої) дійсності і практичної діяльності людей, включає в себе інтелектуальні і емоційні елементи (правові ідеї, теорії, переконання, правові поняття, правові категорії, правові принципи, правові представлення), які синтезують в собі відношення суб'єктів до бажаного і дійсного права, а також виникають, розвиваються і змінюються з розвитком правової системи. Крім того, в статті систематизовані признаки правової ідеології, серед яких виділені групи генетических, статических і регулятивно-динаміческих признаків.

Ключевые слова: ідеологія, суспільна ідеологія, правова ідеологія, поняття правової ідеології, признаки правової ідеології.

Polatayko I. V. Concept and characteristics of legal ideology as a methodological basis for the study of the features of its realization in modern legal systems

This article highlights the concept and features of the legal ideology from the standpoint of a further embodiment in the modern legal system. According to the author, legal ideology can

be defined as a form of social ideology, which is formed under the influence of legal and social (economic, political, religious or other) the validity and practical activity involves intellectual and emotional elements (legal ideas, theories, belief, legal concepts, legal categories, principles of law, legal representation), which synthesize a relation of subjects to the desired and actual rights, and arise, develop and change with the development of the legal system. Furthermore, in the article the features of legal ideology have been investigated, including the groups of genetic, static and dynamic regulatory signs.

Key words: *ideology, social ideology, legal ideology, the concept of legal ideology, legal ideology signs.*

